

RYSZARD KANTOR, EWA KRASIŃSKA

BADANIA ETNOGRAFICZNE W „LENDZIELSKIEJ” WSI ISTVANMAJOR NA WĘGRZECH

Katedra Etnografii Słowian Uniwersytetu Jagiellońskiego przystąpiła w 1977 r. do badań nad zbiorowościami etnicznie polskimi na Węgrzech, w ramach Problemu Międzyresortowego (temat III/10/3), we współpracy z Zakładem Badań nad Polonią Zagraniczną PAN w Poznaniu i Instytutem Badań Polonijnych UJ w Krakowie. We wstępnej fazie ustalania problemu badawczego miały nim być przemiany obyczajowości chłopskich grup etnicznie polskich na Węgrzech.

Dane zawarte w literaturze¹ wskazywały, że na północ od Miskolca, na terenach górzystych w pobliżu obecnej granicy państwowej z Czechosłowacją, istniała do 1941 r. wieś Derenk, zasiedlona prawdopodobnie w XVIII w. przez osadników przybyłych z Polski. Przestała istnieć w momencie zorganizowania na tych terenach zamkniętego obszaru łowieckiego. Ludność przesiedlono do innych wsi.

Według informacji uzyskanych od etnografów węgierskich, ludność Derenku została przesiedlona w najbliższe, nizinne okolice Miskolca i zamieszkuje m. in. we wsi Istvanmajor k. Emőd. W 1975 r. grupa Derenku została przesiedlona w najbliższe, nizinne okolice Miskolca szczyńskiego przy Katedrze Etnografii Słowian UJ, przebywała krótko w Istvanmajor stwierdzając, że miejscowa ludność mówi gwara języka polskiego, uważa się za „lendzieli” (Polaków) i że są to przesiedleńcy z Derenku. Opierając się na tych informacjach we wrześniu 1977 r. przeprowadzono pierwsze poszukiwania etnograficzne na Węgrzech.

Celem naszych penetracyjnych badań było: a) zebranie informacji o wsi Istvanmajor i jej mieszkańcach w terenie oraz w archiwum Mu-

¹ Zob. E. Krasińska, *Wychodźstwo chłopskie na Węgry. Stan i potrzeby badań etnograficznych*. „Zeszyty naukowe UJ. Prace Etnograficzne” 1978 z. 11 (w druku).

zeum Ottó Termána w Miskolcu; b) stwierdzenie, w jakich innych wsiach, poza Istvanmajor, zamieszkują przesiedleńcy z Derenku; c) nawiązanie kontaktów naukowych z placówkami etnograficznymi zainteresowanymi naszymi badaniami.

Katedra Etnografii Uniwersytetu im. Lajosa Kossutha w Debreczynie, placówka koordynująca badania etnograficzne w północnowschodniej części Węgier, kierowana przez prof. dr. B. Gundę, udzieliła nam daleko idącej pomocy, m. in. zapewniając nam współpracę w badaniach terenowych dr. E. Bódi, absolwentki Katedry Etnografii Słowian UJ, a obecnie pracownika Uniwersytetu w Debreczynie.

Nawiązaliśmy także kontakty z Muzeum im. Ottó Hermana w Miskolcu, placówką, która swoją działalnością obejmuje interesujący nas teren. Z archiwum Muzeum wynotowane zostały informacje dotyczące Istvanmajor i innych wsi, które prawdopodobnie zasiedlone są przez dawnych mieszkańców wsi Derenk Ladbesenyő, Sajószentpéter, Búdoskút, Tiszapalkonya, Vatta, Mezőnyárad. Dane z archiwum Muzeum przekazaliśmy do opracowania dr. E. Bódi, która ma również przeprowadzić dalsze poszukiwania w archiwach węgierskich. Zadeklarowała ona ponadto opracowanie stanu badań interesujących nas wsi na podstawie publikacji w języku węgierskim.

Po badaniach archiwalnych przeprowadziliśmy we wsi Istvanmajor wstępne badania etnograficzne, nie stosując kwestionariuszy, a jedynie ograniczając się do rozmów na tematy związane z kulturą materialną, społeczną i duchową. Staraliśmy się również zebrać jak najpełniejsze informacje o dziejach wsi Derenk i Istvanmajor.

Ustalono m. in., że we wsi Istvanmajor, liczącej ok. 60 gospodarstw, zamieszkują w ogromnej przewadze przesiedleńcy z Derenku i ich potomkowie. Jedynie ok. 10% mieszkańców to przyżenieni Węgrzy bądź Węgierki. Większość mieszkańców Istvanmajor posiada silną świadomość odrębności w stosunku do otoczenia węgierskiego. Wynika to zarówno z języka, jakim posługują się na co dzień pomiędzy sobą, jak i pewnych różnic kulturowych uchwytnych już we wstępnym etapie badań. Język mieszkańców wsi Istvanmajor, według naszego rozeznania, jest gwarą języka polskiego, ze znacznymi naleciałościami gwar słowackich oraz z pewną ilością słownictwa węgierskiego (ale nie składni!). Sami też o sobie mówią, że są „Lendzielami”, a nie Słowakami, a ich język to język „lendzielski”, „słowiański”, bądź „polski”.

Językiem „lendzielskim” mówi biegle starsza generacja (50-90 lat). Młodszy natomiast, jak twierdzili informatorzy, często rozumieją go, lecz już nim nie mówią. Wszystko więc wskazuje na to, że wraz z najstarszą generacją odejdzie powszechna znajomość języka, a także dość jeszcze żywa pamięć o polskim pochodzeniu.

Wyniki przeprowadzonej penetracji terenowej wskazały nam problematykę badawczą, jaką należy podjąć. Naszym zdaniem trzeba przede wszystkim zrekonstruować (na ile to będzie możliwe) kulturę materialną, duchową i społeczną mieszkańców wsi Derenk sprzed roku 1941, tj. z okresu przed przesiedleniem. Obraz tej kultury w pamięci mieszkańców Istvanmajor jest wciąż jeszcze żywy. Niezwykle interesujący, z punktu widzenia teorii zmiany kulturowej, jest także okres po osiedleniu się tej ludności w Istvanmajor, kiedy to znalazła się ona w obcym, wyłącznie węgierskim otoczeniu kulturowym, a przy tym na terenie geograficznie znacznie różniącym się od poprzedniego (nizina w miejsce gór). Miało to poważne skutki dla kultury, zwłaszcza materialnej, a najbardziej zasadnicze zmiany nastąpiły po roku 1961, tj. po założeniu we wsi spółdzielni produkcyjnej. Poznanie przyczyn i stopnia zmian poszczególnych działów kultury wydaje się podstawowym celem naszych badań.

Takie postawienie problemu zainteresowało węgierskie placówki naukowe, o których była wyżej mowa. Rychłe i na szeroką skalę podjęcie przez nas monograficznych badań we wsi Istvanmajor dałoby okazję do wykorzystania oferowanej przez Węgrów pomocy.